

Слободан Ч. Антонић¹
Универзитет у Београду,
Филозофски факултет,
Одељење за социологију
Београд (Србија)

316.752(497.11)
Уводник
Примљен 11/07/2024
Прихваћен 31/10/2024
doi: [10.5937/socpreg58-52121](https://doi.org/10.5937/socpreg58-52121)

ТЕОРИЈСКЕ КОНТРОВЕРЗЕ У ВЕЗИ СА СРПСКИМ ИДЕНТИТЕТОМ

Темаг овог броја *Социолошкој прејлега* посвећен је теоријским контроверзама у вези са српским идентитетом, а радове су написали чланови истраживачког тима који раде на истоименом научном пројекту².

Пројекат истражује проблем генезе савременог српског националног, политичког, верског и културног идентитета, односно елементе плурализма идентитета у Србији – попут преклапања или ривалства југословенског и српског идентитета. Такође се истражују савремене идеолошке контроверзе и сукоби у вези с покушајима деконструкције, редефинисања или реконфигурације различитих аспеката политичког и културног идентитета у савременој Србији. Посебно пажљиво се разматра феномен *етничкој самојрезира*, који данас у Србији изазива многе идејне спорове у оквиру политике идентитета.

У Србији, као и у неким другим (полу)периферним државама, владајуће елите су прокламовале развојни пут „модернизације“ (вестернизације) целокупног друштва, кроз процес придруживања Европској унији (Miladinović, 2006; Šuvaković, 2014, str. 181–204), очекујући да Србија релативно брзо уђе у круг економски развијених земаља. Пошто се то није догодило, у делу друштвених (медиских и културних) елита развија се критички приступ који повезује економску заосталост Србије са традиционалним културним наслеђем, национализмом, православљем, егалитаризмом, патријархалним менталитетом, као и неким кључним елементима националног идентитета (о томе у овом темату, између осталог, пише М. Бодин). У том смислу неопходно је истражити да ли је такав идеолошки став оправдана критика традиционализма и етнонационализма („малог“ империјализма) или тек специфични, инверзни етнонационализам. Да ли је можда реч о стварању својеврсног политичког контраидентитета који је резултат дистанце према нижим слојевима становништва који се „тешко уклапају у

¹ santonic@f.bg.ac.rs; ORCID [0000-0002-5693-9952](https://orcid.org/0000-0002-5693-9952)

² „Формирање српског идентитета и теоријске контроверзе око покушаја његове деконструкције“ (Formation of Serbian identity and theoretical controversies concerning attempts of its deconstruction, FSITC 1561), Фонд за науку Републике Србије.

светске токове“, или је пак на делу системски индукована култура аутоколонијализма, карактеристична за друштва на (полу)периферији светског капиталистичког система (томе је у овом темату посвећен чланак С. Антонића).

Контроверзе у вези са садржајем српског националног идентитета заправо су један од кључних културалних сукоба у савременој Србији. Као што се види из садржаја чланака уврштених у темат овог броја, опис, анализа и објашњење овог феномена могући су тек уз снажну истраживачку мултидисциплинарност, односно синергију социологије и других сродних хуманистичких и друштвених наука. Сама генеза, обликовање и очување српског идентитета разматрају се коришћењем различитих теоријских приступа – од теорије идентитета у класичној немачкој филозофији (Kant, Fichte, Schelling, Hegel), преко антрополошких концепција (културног еволуционизма, структуралног функционализма, теорије сукоба, етногенетског конструктивизма у вези са глобализацијом, национализма и развојне политике /Eriksen, Baulch, Pham, Reilly/), и социолошких теорија изградње нације (Gellner, Bendix, Anderson, Rokkan, Galtung, Smith), до новијих теоријских концепата какви су аутоколонијализам (метафора самоколонијације) или ауторасизам (интернализоване расизам), преко којих покушавамо да разумемо сложену позицију малих нација на (полу)периферији светског капиталистичког система.

У делу истраживања који се односи на историјску генезу савременог српског идентитета, посебна пажња посвећена је раздобљу од српске револуције у 19. веку (чијег интелектуалног представника, Доситеја Обрадовића, анализира у овом темату М. Лолић), до слома југословенског социјализма и поновног оживљавања српског културног идентитета, у време „постсоцијалистичке транзиције“. Испитују се различити обрасци српског културног идентитета (уп. Mitrović, 2004) које су српске елите настојале да изграде у оквиру пројекта европеизације и модернизације српске модерне државе, њених институција и начина живота. Ту је и питање југословенског идентитета, изграђеног 1918–1992. године (уп. Matevski, 2018), који коегзистира са српским идентитетом, при чему је двојни идентитет – посебно у делу медијске и културне елите у Србији – наставио да постоји и после распада Југославије (1992). У том погледу важна је анализа компоненти идентитета фиксираних у стереотипима, како позитивним тако и негативним, укључујући и *етничке аутостереотипе* (о чему у овом темату пише А. Вуковић). Такође је важна рефлексија ових стереотипа у националној књижевности, поготово код њених најизврснијих представника (какав је Б. Пекић, о коме читамо у раду Д. Станојевића).

Етнолошки део пројекта, као и овог темата, испитује савремене начине одбране и очувања идентитета, какве су литије и славе (у овом броју о томе пише И. Тодоровић), док културолошки део, између осталог, истражује литерарне и културне односе између Срба и источних Словена од средњег века до 19. века, као детерминанте културе и идентитета (о томе пише С. Јелесијевић). Подразумева се и теоријска рефлексија светосавља и косовског завета, као духовних основа српског идентитета, и потке његовог очувања у временима османске окупације (уп. Miljković Matić, 2017a; 2017b). Пошто идентитет није статичан и окамењен, већ садржи тренутак разликовања и подразумева посредовање с другим (Vuković, 2013), нужно се истражује и како су афирмација и/или негација светосавља и косовског завета формативно утицали на

српски национални идентитет, односно како то чине данас (у темату о томе расправља З. Кинђић). Уопште, неопходна је теоријска изградња *динамичкої модела* формирања и реконструкције српског колективног идентитета, уз укључивање у научно поимање тог феномена и динамичких елемената негативног идентитета (аутостереотипи, етнички самопрезир) и контраидентитета – као бекства у алтернативни наидентитет (југословенство) или подидентитет (београдизам, војвођанство).

Овим тематом, као и целокупним пројектом, желели бисмо да у нашој научној заједници отворимо дебату о генези и контроверзама савременог српског идентитета. Тиме бисмо постигли и боље разумевање друштвеноисторијских извора једног од кључних идеолошких сукоба у савременој Србији, и заједнички радили на проналажењу начина за смањење конфликтних тензија. Такође желимо да подстакнемо научне заједнице других земаља, посебно на (полу)периферији светског капиталистичког система, где су уочени слични феномени у вези са изградњом или очувањем идентитета, да предузму слична научна истраживања, и да у својим часописима објаве темате попут овог који је сада доступан читаоцима.

THEORETICAL CONTROVERSIES IN RELATION TO SERBIAN IDENTITY

(Translation *In Extenso*)

The topic of this issue of the Sociological Review (*Sociološki pregled*) is dedicated to theoretical controversies in relation to Serbian identity, and the papers have been written by the research team members who work on the eponymous scientific project².

The project explores the problem of the genesis of modern Serbian national, political, religious and cultural identity, i.e., pluralism identity elements in Serbia – such as overlapping or rivalry of Yugoslav and Serbian identities. Moreover, it explores modern ideological controversies and conflicts in relation to the attempts of deconstruction, redefinition or reconfiguration of different aspects of political and cultural identity in today's Serbia. Special consideration is dedicated to the phenomenon of *ethnic self-loathing*, which causes a number of idea-based disputes within the identity policy.

In Serbia, just as in some other (semi)peripheral countries, ruling elites have proclaimed the development road of “modernization” (Westernization) of entire society through the European Union accession process (Miladinović, 2006; Šuvaković, 2014, pp. 181–204), expecting Serbia to relatively quickly enter the circle of economically developed countries. Since it has not happened, in one part of social (media and cultural) elites a critical approach develops which associates Serbia's economic backwardness with the traditional cultural heritage, nationalism, Orthodox Christianity, egalitarianism, patriarchal mentality, as well as some key elements of national identity (in this thematic issue, M. Bodin writes about it, among other things). In that respect, it is necessary to explore whether such ideological approach is justified criticism of traditionalism and ethno-nationalism (“small” imperialism) or just specific, invasive ethno-nationalism. Perhaps is it about the creation of a specific political counter-identity as a result of the distance towards lower classes of population, which “find it hard to fit in with the world trends”, or the systemically induced culture of self-colonialism, typical of societies on the (semi)periphery of the world capitalist system (in this thematic issue, the article by S. Antonić is dedicated to it).

¹ santonic@f.bg.ac.rs; ORCID [0000-0002-5693-9952](https://orcid.org/0000-0002-5693-9952)

² “Formation of Serbian identity and theoretical controversies concerning attempts of its deconstruction”, FSITC 1561), Science Fund of the Republic of Serbia.

Controversies in relation to the content of Serbian national identity are actually one of the key cultural conflicts in modern Serbia. As it can be seen from the list of articles included in this thematic issue, it is possible to analyze and explain this phenomenon only with strong research multidisciplinary, i.e., synergy of sociology and other related humanities and social sciences. The very genesis, formation and preservation of Serbian identity are considered by using different theoretical approaches – from the identity theory in classical German philosophy (Kant, Fichte, Schelling, Hegel), via anthropological concepts (cultural evolutionism, structural functionalism, conflict theory, ethnogenetic constructivism in relation to globalization, nationalism and development politics of Eriksen, Baulch, Pham, Reilly/), and sociological theories of nation building (Gellner, Bendix, Anderson, Rokkan, Galtung, Smith), to more recent theoretical concepts, such as anticolonialism (the self-colonizing metaphor) or self-racism (internalized racism), through which we try to understand the complex position of small nations on the (semi)periphery of the world capitalist system.

In the part of the research concerning the historical genesis of modern Serbian identity, special attention is dedicated to the period from the Serbian revolution in the 19th century (whose intellectual representative in this thematic issue is analyzed by M. Lolić) to the collapse of Yugoslav socialism and revival of Serbian cultural identity, during “post-socialist transition”. Different patterns of Serbian cultural identity are examined (cf. Mitrović, 2004), which Serbian elites attempted to build within the project of Euroization and modernization of the modern Serbian state, its institutions and ways of life. There is also the question of Yugoslav identity build in the period 1918–1992 (cf. Matevski, 2018), which co-exists with Serbian identity, whereas dual identity – particularly in one part of Serbia+media and cultural elite – continued its existence even after the breakup of Yugoslavia (1992). In that respect, there is an important analysis of the identity components fixed in stereotypes, both positive and negative ones, including *ethnic self-stereotypes* (written about in this thematic issue by A. Vuković). The reflection of these stereotypes in national literature is also important, particularly among its most outstanding representatives (e.g., B. Pekić, about whom we can read in the paper by D. Stanojević).

The ethnological part of the project, as well as this thematic issue, explores modern forms of defending and preserving identity, such as *litiya* and *feast days* (written about in this thematic issue by I. Todorović), while the cultural part, among other things, explores literary and cultural relations between Serbs and East Slovenes from the Middle Ages to the 19th century, as determinants of culture and identity (written about by S. Jelesijević). This also includes the theoretical reflection of Saint Sava’s Orthodoxy and the Kosovo myth as spiritual foundations of Serbian identity, and the backbone of its preservation during the Ottoman occupation (cf. Miljković Matić, 2017a; 2017b). Since identity is not static and petrified, but contains the moment of distinction and implies mediation with the other (Vuković, 2013), it is also necessary to explore how affirmation and/or negation of Saint Sava’s Orthodoxy and the Kosovo myth formatively affected Serbian national identity, i.e., how they are doing it nowadays (discussed by Z. Kindić in this thematic issue). Generally speaking, there is a need for the theoretical construction of a *dynamic model* of forming and reconstructing Serbian collective identity, whereas the scientific understanding of this phenomenon should also include dynamic elements of negative identity (self-stereotypes,

ethnic self-loathing) and counter-identity – as an escape into alternative super-identity (Yugoslavism) or sub-identity (Belgradeism, belonging exclusively to Vojvodina).

In this thematic issue, as well as the entire project, we would like to open a debate in our scientific community about the genesis and controversies of modern Serbian identity. In this manner we would also achieve better understanding of socio-historical sources of one of the key ideological conflicts in modern Serbia, and work together on finding a way for reducing conflict tensions. We would also like to encourage scientific communities of other countries, particularly those at the (semi)periphery of the world capitalist system, where similar phenomena have been observed in relation to identity construction or preservation, to undertake similar scientific research and publish thematic issues in their own journals such as the one available to our readers now.

REFERENCES//ЛИТЕРАТУРА

- Matevski, Z. (2018). Ethnic and religious identity in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, *Sociološki pregled*, 52 (4), 1437–1455, DOI: [10.5937/socpreg52-19400](https://doi.org/10.5937/socpreg52-19400)
- Miladinović, S. (2006). Question of social identity of national minorities and Euro-integration processes in Serbia, *Sociološki pregled*, 40 (2), 207–245. DOI: [10.5937/socpreg0602207M](https://doi.org/10.5937/socpreg0602207M) [In Serbian]
- Miljković Matić, J. (2017a). What we can offer to the world – two possible supports to Serbian national identity, *Politička revija*, 3, 45–58, <https://doi.org/10.22182/pr.5332017.3> [In Serbian]
- Miljković Matić, J. (2017b). About the nation-founding strength of the Kosovo myth. *Politička revija*, 3, 145–152, <https://doi.org/10.22182/pr.3332012.7> [In Serbian]
- Mitrović, M. (2004). Social institutions and cultural identity. *Sociološki pregled*, 38 (1–2), 45–54, DOI: [10.5937/socpreg0402045M](https://doi.org/10.5937/socpreg0402045M) [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2014). *Transition: A contribution to the sociological research of social changes*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini. [In Serbian]
- Vuković, A. (2013). Question of women's political identity in Serbia and the USA – A comparison, *Sociološki pregled*, 47 (2), 249–271. DOI: [10.5937/socpreg1302249V](https://doi.org/10.5937/socpreg1302249V) [In Serbian]